

Tevhidî Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modeli ile Modern/Seküler Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modelinin Karşılaştırılması¹

Prof. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM, SBÜ GSBF Sağlık Yönetimi Bölümü, Ankara | www.bio.site/hhy

Özet

Kişisel gelişim ve dönüşüm, çağdaş psikoloji, eğitim, yönetim ve yaşam bilimleri literatüründe bireyin potansiyelini geliştirmesi, davranışlarını düzenlemesi, amaçlarını gerçekleştirilmesi ve iyi oluş düzeyini artırması bağlamında ele alınmaktadır. Modern ve seküler kişisel gelişim yaklaşımları; öz-yeterlik, öz-yönetim, motivasyon, hedef belirleme, kişisel anlam, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu gibi kavramlar üzerinden önemli teorik ve uygulamalı katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte, bu yaklaşımların önemli bir bölümü insanı öncelikle psikolojik, sosyal ve biyolojik boyutlarıyla ele almakta; aşkın/metafizik bir varlık alanını modelin kurucu unsuru olarak zorunlu biçimde kabul etmemektedir. Bu çalışmada, söz konusu yaklaşımlarla karşılaştırmalı olarak **Tevhidî Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modeli** kavramsallaştırılmaktadır. Tevhidî model, insanı yalnızca performansını artırması gereken özerk bir birey olarak değil, Allah ile, kendi nefsiyle, diğer insanlarla ve bütün varlıkla ilişkisi bulunan; emaneti, sorumluluğu ve kulluk bilinci olan bütüncül bir varlık olarak ele almaktadır. Modelin temel eksenini tevhid, fitrat, niyet, tezkiye, takva, ilim, amel, ahlak, sorumluluk, şükür, sabır, tevekkül, hizmet ve ahiret bilinci oluşturmaktadır. Çalışmada iki yaklaşım; ontolojik temel, insan anlayışı, nihai amaç, motivasyon, benlik tasavvuru, özgürlük, başarı ölçütleri, ahlak, anlam, ilişkiler, dönüşüm mekanizması ve nihai hedef açısından karşılaştırılmaktadır. Sonuç olarak, modern/se-küler kişisel gelişim modellerinin davranışsal ve psikolojik araçlarının Tevhidî paradigma içerisinde yeniden yorumlanabileceği; ancak Tevhidî modelin nihai hedefinin yalnızca mutluluk, performans veya dünyevî başarı değil, insanın Allah ile ilişkisini merkezine alan bütüncül bir **salâh, tezkiye, kemal ve saadet** süreci olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tevhid, Tevhidi kişisel gelişim, İslami psikoloji, tezkiye, fitrat, öz-yeterlik, pozitif psikoloji, seküler kişisel gelişim, insan anlayışı

1. Giriş

Kişisel gelişim, modern toplumlarda bireyin kendisini tanıması, yeteneklerini geliştirmesi, davranışlarını düzenlemesi, hedeflerini gerçekleştirilmesi ve yaşam kalitesini yükseltmesi amacıyla kullanılan geniş kapsamlı bir kavramdır. Psikoloji alanında öz-yeterlik, öz-düzenleme, içsel motivasyon ve psikolojik iyi oluş; yönetim bilimlerinde hedef belirleme, liderlik ve performans; eğitim bilimlerinde yaşam boyu öğrenme; pozitif psikolojide ise güçlü yönler, anlam, ilişkiler ve gelişme gibi kavramlar kişisel gelişimin farklı boyutlarını açıklamak üzere kullanılmaktadır.

¹ Bu makale Yapay Zeka'ya yazdırılmıştır. Başka bir yerde veya ortamda yayınlanmamıştır (Kaynak: <https://chatgpt.com/c/6a8285dc-52b8-83eb-94e7-f6643bf93a2e>, erişim: 17.06.2026).

Örneğin Öz-Belirleme Kuramı, bireyin psikolojik gelişimi ve iyi oluşu açısından özerklik, yeterlik ve ilişkililik ihtiyaçlarını temel almaktadır (Deci & Ryan, 2000; Ryan & Deci, 2000). ([PubMed](#)) Benzer biçimde, hedef belirleme kuramı belirli ve zorlayıcı hedeflerin performansı artırabileceğini ortaya koyarken (Locke & Latham, 2002), öz-yeterlik yaklaşımı bireyin belirli bir davranışı başarıyla gerçekleştirebileceğine ilişkin inancının davranış ve performans üzerindeki rolünü vurgulamaktadır (Bandura, 1997). ([PubMed](#))

Pozitif psikoloji ise kişisel gelişim tartışmasını yalnızca hastalık ve işlev bozukluklarının ortadan kaldırılmasıyla sınırlamayıp insanın güçlü yönleri, anlamı, ilişkileri ve gelişme kapasitesi üzerine taşımıştır. Seligman'ın PERMA yaklaşımı iyi oluşu pozitif duygular, bağlanma/adanmışlık, ilişkiler, anlam ve başarı olmak üzere beş unsur üzerinden ele almaktadır (Seligman, 2011). ([DOI](#))

Bununla birlikte, "kişisel gelişim" kavramının hangi insan tasavvuruna dayandığı temel bir teorik sorundur. Bireyin gelişmesinin amacı nedir? İnsan neden gelişmelidir? Başarı neye göre belirlenmelidir? İyi yaşam nedir? İnsan yalnızca kendi hedeflerini gerçekleştirmek için mi vardır? Ahlaki doğrular bireyin tercihi mi bağlıdır, yoksa aşkın bir kaynağa mı dayanır? Ölüm ve ölüm sonrası hayat insanın gelişim modelinde dikkate alınmalı mıdır?

Bu sorular, kişisel gelişimi yalnızca teknik bir "kendini geliştirme" faaliyeti olmaktan çıkarak ontolojik, epistemolojik, etik ve teleolojik bir mesele hâline getirmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, bu noktadan hareketle **Tevhidî Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modeli** ile modern/seküler kişisel gelişim yaklaşımını karşılaştırmalı olarak incelemek ve Tevhidî yaklaşımın özgün teorik çerçevesini ortaya koymaktır.

Burada önemli bir metodolojik uyarı gerekmektedir: "modern/seküler kişisel gelişim modeli" tek ve homojen bir model değildir. Öz-belirleme kuramı, pozitif psikoloji, bilişsel-davranışçı yaklaşımlar, öz-yeterlik, hedef belirleme ve koçluk gibi birbirinden farklı yaklaşımları kapsayan geniş bir şemsiye kavramdır. Dolayısıyla bu çalışmadaki "modern/seküler model", bütün modern psikolojik yaklaşımları tek bir görüş olarak değerlendirmek yerine, kişisel gelişimi ağırlıklı olarak psikolojik, davranışsal ve dünyevî amaçlar üzerinden ele alan baskın eğilimleri ifade etmektedir.

2. Kavramsal ve Teorik Çerçeve

2.1. Modern/Seküler Kişisel Gelişim Yaklaşımı

Modern kişisel gelişim düşüncesinin temelinde insanın kendisini geliştirme ve kendi yaşamı üzerinde belirli ölçülerde kontrol kurma kapasitesine sahip olduğu varsayımı bulunmaktadır. Bu yaklaşımda birey; hedef belirleyen, karar veren, öğrenen, davranışlarını değiştiren ve potansiyelini gerçekleştiren aktif bir özne olarak görülmektedir.

Bandura'nın (1997) öz-yeterlik yaklaşımı bu anlayışın önemli örneklerinden biridir. Bireyin kendi kapasitesine ilişkin inancı, davranışa başlama, çaba gösterme, ısrar etme ve başarısızlıklar karşısında devam etme açısından önem taşımaktadır. Benzer şekilde Locke ve

Latham'ın (2002) hedef belirleme kuramı, açık, belirli ve yeterince zorlayıcı hedeflerin bireyin dikkatini, çabasını ve sürekliliğini yönlendirebileceğini göstermektedir. ([PubMed](#))

Öz-Belirleme Kuramı ise bireyin gelişimini yalnızca dışsal ödül ve cezalarla açıklamamaktadır. İçsel motivasyon, özerklik, yeterlik ve ilişkililik gibi unsurların psikolojik gelişim ve iyi oluş açısından önemli olduğu ileri sürülmektedir (Ryan & Deci, 2000). ([PubMed](#))

Pozitif psikoloji açısından da kişisel gelişim, bireyin yalnızca sorunlardan kurtulması değil, "gelişmesi" ve "serpilmesi" anlamına gelen flourishing kavramıyla ilişkilendirilmiştir. PERMA modeli bu çerçevede iyi oluşun çok boyutlu olduğunu göstermektedir (Seligman, 2011).

Dolayısıyla modern kişisel gelişim yaklaşımının önemli katkılarından biri, insanı pasif bir varlık olmaktan çıkarıp değişimin aktif öznesi olarak ele almasıdır.

2.2. Tevhidî Kişisel Gelişim Yaklaşımı

Tevhidî yaklaşımın hareket noktası "Allah'ın birliği" inancıdır. Ancak tevhid yalnızca metafizik bir inanç önermesi değildir; insanın kendisini, hayatı, bilgiyi, ahlakı, toplumu ve varlığı anlamlandırma biçimini belirleyen bütüncül bir dünya görüşüdür.

Bu perspektiften bakıldığında insan, bağımsız ve mutlak anlamda kendi kendisinin sahibi değildir. İnsan yaratılmış, sınırlı, sorumlu ve emanet taşıyan bir varlıktır. Bununla birlikte insanın akıl, irade, vicdan, öğrenme, tercih etme ve kendisini geliştirme kapasitesi bulunmaktadır.

Bu nedenle Tevhidî kişisel gelişim, "insanın kendisini istediği biçimde tasarlaması" yerine, insanın yaratılış gayesi ve fitratıyla uyumlu biçimde kendisini geliştirmesi olarak tanımlanabilir.

Tevhidî model açısından kişisel dönüşümün temel kavramlarından biri **tezkiye**dir. Tezkiye, yalnızca olumsuz özelliklerden kurtulmayı değil; insanın nefsini arındırması, ahlaki ve manevi kapasitesini geliştirmesi ve potansiyelini doğru yönde gerçekleştirmesi anlamında kullanılabilir. Güncel İslami psikoloji literatüründe de tazkiyat al-nafs, kişinin içsel arınması, niyet ve davranışlarının iyileştirilmesi ve ruhsal gelişimiyle ilişkilendirilmektedir (Rothman & Coyle, 2018). ([Springer Nature Link](#))

Kur'an'daki "nefsini arındıran kimsenin kurtuluşa ermesi" vurgusu (Kur'an, eş-Şems, 91:9–10), kişisel gelişimi yalnızca dışsal başarıdan ziyade insanın iç dünyasının dönüşümüyle ilişkilendiren güçlü bir referans noktasıdır.

3. Tevhidî Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modelinin Temel Bileşenleri

Tevhidî model, birbirini tamamlayan dokuz temel bileşen üzerinden yapılandırılabilir:

1. **Tevhid ve dünya görüşü**
2. **Fitrat ve insan tasavvuru**

3. **Niyet ve yöneliş**
4. **İlim ve bilinç**
5. **Tezkiye ve nefis terbiyesi**
6. **İman, takva ve ahlak**
7. **İrade, amel ve öz-disiplin**
8. **İlişkiler, sorumluluk ve hizmet**
9. **Ahret bilinci ve nihai saadet**

Bu yapı, kişisel gelişimi yalnızca "performans artırma" sürecinden çıkararak çok boyutlu bir dönüşüm sürecine dönüştürmektedir.

3.1. Tevhid ve Dünya Görüşü

Modern kişisel gelişimde bireyin hedefleri çoğunlukla bireysel değerler, tercihler ve yaşam amaçları üzerinden oluşturulurken Tevhidî modelde bütün amaçların üzerinde daha temel bir yön bulunmaktadır: Allah'a yönelme.

Dolayısıyla modelin temel sorusu "Ne istiyorum?" değil, öncelikle "Ben kimim, niçin yaratıldım ve nasıl yaşamam gerekir?" sorusudur.

Bu yaklaşım kişisel gelişimin yönünü belirleyen bir **üst amaç sistemi** ortaya koymaktadır.

3.2. Fıtrat ve İnsan Tasavvuru

Tevhidî yaklaşım insanı yalnızca biyolojik veya psikolojik bir organizma olarak görmez. İnsan; beden, akıl, kalp, nefis, ruh, irade ve sosyal ilişkileri bulunan bütüncül bir varlıktır.

Bu nedenle gelişim, insanın bir boyutunun diğerleri pahasına güçlendirilmesi değildir. Zihinsel başarı artarken ahlaki kapasitenin gerilemesi veya ekonomik başarının aile ve toplumsal sorumlulukların ihmal edilmesi gerçek anlamda gelişme olarak kabul edilmez.

3.3. Niyet ve Yöneliş

Tevhidî modelin önemli farklılıklarından biri **niyet** kavramıdır.

Modern yaklaşımda "hedef" davranışın yönünü belirlerken Tevhidî yaklaşımda hedefin yanında hedefe yönelten **niyetin niteliği** de önemlidir.

Aynı davranış farklı niyetlerle gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla Tevhidî dönüşüm modelinde "ne yaptım?" sorusu kadar "niçin yaptım?" sorusu da önem taşır.

3.4. İlim ve Bilinç

Tevhidî gelişim cehaletten bilgiye, yüzeysellikten idrake ve bilinçsizlikten farkındalığa doğru bir dönüşüm olarak ele alınabilir.

Burada akli ve nakli bilgi birbirinin rakibi olarak değil, hakikatin farklı boyutlarını anlamaya katkıda bulunan bilgi kaynakları olarak değerlendirilebilir.

3.5. Tezkiye ve Nefis Terbiyesi

Modern kişisel gelişim çoğu zaman yeni beceriler edinmeye odaklanırken Tevhidî yaklaşım, gelişimi aynı zamanda kişinin içsel zaaflarının dönüştürülmesi olarak görür.

Kibir, haset, riya, bencillik, aşırı hırs ve öfke gibi özelliklerin dönüştürülmesi; sabır, şükür, merhamet, adalet, tevazu ve doğruluk gibi erdemlerin geliştirilmesi kişisel dönüşümün temel parçalarıdır.

Bu nedenle Tevhidî modelde gelişim yalnızca **"daha fazla sahip olmak"** değil, aynı zamanda **"daha iyi bir insan olmak"** anlamına gelir.

3.6. İman, Takva ve Ahlak

Tevhidî modelde ahlak, bireyin öznel tercihindən ibaret değildir. Ahlaki gelişim ilahi değerler ve sorumluluk bilinciyle ilişkilidir.

Bu durum modeli modern seküler yaklaşımlardan önemli ölçüde ayırmaktadır. Çünkü burada "başarı" ahlaki meşruiyetten bağımsız değildir.

3.7. İrade, Amel ve Öz-Disiplin

Tevhidî model teorik bilgiyle yetinmez. Bilginin davranışa, davranışın alışkanlığa, alışkanlığın karaktere ve karakterin ahlaki şahsiyete dönüşmesi beklenir.

Bu açıdan **ilim → niyet → irade → amel → alışkanlık → ahlak → şahsiyet** şeklinde bir dönüşüm zinciri kurulabilir.

3.8. İlişkiler, Sorumluluk ve Hizmet

Modern kişisel gelişim zaman zaman bireysel başarıya aşırı vurgu yapabilmektedir. Oysa Tevhidî yaklaşımda bireyin gelişimi toplumsal sorumluluklarından bağımsız değildir.

Aile, akrabalık, komşuluk, toplum, insanlık ve diğer canlılarla ilişkiler kişisel gelişimin doğal uzantılarıdır.

Bu nedenle gelişmiş insan yalnızca "başarılı" değil, aynı zamanda **faydalı** insandır.

3.9. Ahiret Bilinci ve Nihai Saadet

Tevhidî modelin en belirgin farklılığı nihai hedef düzeyindedir.

Modern seküler modeller çoğunlukla yaşam doyumu, mutluluk, iyi oluş, performans, başarı veya kendini gerçekleştirme gibi dünyevî hedeflere odaklanmaktadır.

Tevhidî modelde ise dünya hayatı nihai varış noktası değildir. Dünya hayatı, insanın sorumluluklarını yerine getirdiği ve kendisini geliştirdiği bir imtihan alanıdır. Nihai hedef ise Allah'ın rızası ve ebedî saadettir.

4. İki Modelin Karşılaştırmalı Analizi

Tablo 1. Tevhidî ve Modern/Seküler Kişisel Gelişim Modellerinin Karşılaştırılması

Boyut	Modern/Seküler Model	Tevhidî Model
Ontolojik temel	Doğa, insan ve psikolojik gerçeklik	Allah merkezli varlık anlayışı
İnsan tasavvuru	Özerk birey	Yaratılmış, sorumlu ve emanet taşıyan insan
Temel yönelim	Kendini gerçekleştirme	Allah'a yönelerek kendini gerçekleştirme
Nihai amaç	İyi oluş, mutluluk, başarı, anlam	Allah'ın rızası, salâh, kemal ve ebedî saadet
Benlik	Öz-yeterlik ve öz-yönetim	Nefs, ruh, akıl, kalp ve iradenin bütünlüğü
Motivasyon	İçsel/dışsal motivasyon	Niyet, iman, takva, sorumluluk ve ihlas
Hedef	Bireysel ve yaşam hedefleri	Dünya hedefleri + kulluk ve ahiret hedefleri
Başarı	Performans, gelişim, doyum	Başarı + ahlak + fayda + Allah'ın rızası
Ahlak	Çoğunlukla seküler/insan merkezli etik	İlahi referanslı ahlak
Değişim	Davranış, biliş, duygu ve alışkanlık	Niyet, kalp, nefis, davranış ve karakter
Öz-disiplin	Hedef ve davranış yönetimi	İrade, nefis terbiyesi ve takva
İlişkiler	Aidiyet ve sosyal destek	Kardeşlik, emanet, adalet, merhamet ve hizmet
Anlam	Bireyin oluşturduğu veya keşfettiği anlam	Yaratılış ve kulluk gayesiyle ilişkilendirilmiş anlam
Ölüm	Genellikle yaşamın sonu bağlamında	Ahiret hayatına geçiş

Boyut	Modern/Seküler Model	Tevhidî Model
Zaman anlayışı	Yaşam süresi ve gelecek hedefleri	Dünya + ahiret sürekliliği
Dönüşüm	Kendini geliştirme	Kendini arındırma ve olgunlaştırma
Nihai insan tipi	Başarılı, mutlu ve işlevsel birey	Salih, ahlaklı, bilinçli, sorumlu ve Allah'a yönelmiş insan

5. Ontoloji Açısından Karşılaştırma

İki yaklaşım arasındaki en temel fark ontolojik düzeydedir.

Modern/seküler kişisel gelişim yaklaşımlarının önemli bir bölümü metodolojik olarak doğal ve gözlemlenebilir dünyaya odaklanmaktadır. Bu durum, onların bilimsel araştırma bakımından önemli avantajlar sağlamaktadır. Motivasyon, davranış, öz-yeterlik ve iyi oluş gibi değişkenler ölçülebilir hâle getirilebilmektedir.

Tevhidî model ise görünür gerçekliğin ötesinde metafizik bir gerçeklik alanının bulunduğunu kabul eder. Allah, insanın gelişim sürecinin dışındaki bir unsur değil, bu sürecin ontolojik temelidir.

Bu nedenle Tevhidî modelde insanın kendisini anlaması Allah'ı ve yaratılış gayesini anlamasından bağımsız değildir.

Bu farklılık, iki modelin "insan merkezli" ve "Allah merkezli" olmak üzere basitleştirilmiş iki kutba indirgenmesi gerektiği anlamına gelmez. Modern psikolojinin insanın aktifliği, iradesi, öğrenme kapasitesi ve öz-düzenleme becerileri konusundaki bulguları Tevhidî bir çerçevede içerisinde yeniden yorumlanabilir.

6. Epistemolojik Açısından Karşılaştırma

Modern bilimsel yaklaşımın güçlü yönlerinden biri ampirik gözlem, ölçüm, hipotez test etme ve sistematik araştırmadır. Kişisel gelişim alanında öz-yeterlik, hedef belirleme ve motivasyon araştırmaları bu yaklaşımın önemli ürünleridir.

Tevhidî epistemoloji ise bilginin kapsamını daha geniş ele alır. Akıl, duyular ve deneyim yanında vahiy, insanın manevi tecrübesi ve ahlaki idrak de hakikati anlamada dikkate alınabilir.

Bu nedenle Tevhidî model, modern psikolojik bilgiyi reddetmek zorunda değildir. Daha ziyade onu daha geniş bir bilgi mimarisi içerisinde konumlandırabilir.

Bu yaklaşımda:

Bilim → insanın nasıl işlediğini açıklamaya,

Vahiy → insanın niçin ve nasıl yaşaması gerektiğini belirlemeye,

Akıl → bilgiyi anlamlandırmaya,

tecrübe → bilgiyi sınamaya,

ahlak → bilginin kullanımını yönlendirmeye

katkıda bulunabilir.

Bu çerçevede Tevhidî kişisel gelişim modeli, bilimsel psikolojinin ampirik araçlarını kullanırken nihai değer ve amaçları vahiy temelli bir dünya görüşüyle ilişkilendiren bütüncül bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

7. Motivasyon ve Hedefler Açısından Karşılaştırma

Modern psikolojinin önemli katkılarından biri, insan davranışının yalnızca dışsal ödül ve cezalarla açıklanamayacağını ortaya koymasıdır. Öz-Belirleme Kuramı, özerklik, yeterlik ve ilişkililik ihtiyaçlarının içsel motivasyon ve iyi oluşla ilişkisini ortaya koymaktadır (Ryan & Deci, 2000). ([PubMed](#))

Tevhidî model bu bulguları reddetmek yerine motivasyonun daha üst bir anlam düzlemine yerleştirilmesini önerir.

Örneğin modern model:

"Kendim için neyi başarmak istiyorum?"

sorusunu öne çıkarabilir.

Tevhidî model ise buna şu soruyu ekler:

"Allah'ın bana verdiği imkânları hangi amaç için ve hangi ahlaki sınırlar içinde kullanmalıyım?"

Böylece **başarı motivasyonu**, **sorumluluk motivasyonu** ile tamamlanır.

Benzer biçimde modern hedef belirleme yaklaşımı belirli ve zorlayıcı hedeflerin performansı artırabileceğini göstermektedir (Locke & Latham, 2002). ([PubMed](#)) Tevhidî model ise hedef belirlemeyi reddetmez; fakat hedeflerin **helal-haram, hak-batıl, fayda-zarar ve dünya-ahiret** dengesi içerisinde değerlendirilmesini önerir.

8. Benlik ve Öz-Yeterlik Açısından Karşılaştırma

Modern kişisel gelişimde "kendine inanmak", "öz-yeterlik", "özgüven" ve "öz-yönetim" önemli kavramlardır. Bandura'nın (1997) yaklaşımında bireyin belirli bir görevi başarabileceğine ilişkin inancı, davranışsal performans açısından önemli bir belirleyicidir.

Tevhidî yaklaşımda ise insanın kendi kapasitesinin farkında olması teşvik edilir; ancak bu kapasitenin kaynağı mutlak anlamda insanın kendisi değildir.

Bu nedenle Tevhidî modelde:

öz-yeterlik + tevekkül

birlikte düşünülebilir.

Tevekkül pasiflik değildir. İnsan elinden gelen çabayı gösterir, gerekli tedbirleri alır ve sonucu Allah'a bırakır. Böylece "Ben her şeyi kontrol ederim" düşüncesi yerine "Ben sorumluluğumu yerine getiririm; sonuç üzerinde mutlak hâkimiyet sahibi değilim" anlayışı ortaya çıkar.

Bu yaklaşım, başarısızlık karşısında psikolojik dayanıklılık açısından da önemli bir anlam alanı oluşturabilir.

9. Başarı ve İyi Oluş Açısından Karşılaştırma

Modern pozitif psikoloji, iyi oluşu yalnızca haz veya mutlulukla sınırlamamaktadır. PERMA yaklaşımında pozitif duygular, bağlanma, ilişkiler, anlam ve başarı birlikte ele alınmaktadır (Seligman, 2011). ([DOI](#))

Tevhidî model bu unsurların önemli bölümünü kabul edebilir; ancak "iyi oluş" kavramına daha geniş bir anlam yükler.

Örneğin:

- **Mutluluk** → şükür ve huzurla,
- **anlam** → yaratılış gayesiyle,
- **ilişkiler** → kardeşlik ve sorumlulukla,
- **başarı** → emanetin gereğini yerine getirmekle,
- **dayanıklılık** → sabır ve tevekkülle,
- **öz-düzenleme** → nefis terbiyesiyle,
- **erdem** → ahlak ve takvayla

ilişkilendirilebilir.

Dolayısıyla Tevhidî modelde iyi oluş yalnızca "kendimi iyi hissediyorum" biçiminde tanımlanamaz. Bireyin doğru olanı yaparken zorlanması veya fedakârlık göstermesi de iyi oluşun parçası olabilir.

Bu durum Tevhidî modelin **haz merkezli iyi oluş** ile **erdem merkezli iyi oluş** arasındaki ayrımı belirginleştirmesine imkân verir.

10. Dönüşüm Mekanizması

İki model arasındaki temel farklılıklardan biri dönüşümün nasıl gerçekleştiği konusunda ortaya çıkmaktadır.

Modern/Seküler dönüşüm zinciri

Farkındalık → hedef belirleme → motivasyon → davranış değişikliği → alışkanlık → performans → iyi oluş

şeklinde özetlenebilir.

Tevhidî dönüşüm zinciri

Tevhid → farkındalık → niyet → ilim → muhasebe → tezkiye → irade → amel → alışkanlık → ahlak → sorumluluk → hizmet → salâh → Allah'ın rızası

şeklinde kavramsallaştırılabilir.

Buradaki en önemli fark, Tevhidî modelin davranış değişikliğini yeterli görmemesidir. Davranış değişikliğinin arkasındaki niyet, kalbin durumu ve ahlaki yönelim de dönüşümün parçasıdır.

Bu nedenle Tevhidî dönüşüm, yalnızca "**ne yaptığımı değiştirmek**" değil, aynı zamanda "**niçin yaptığımı ve nasıl bir insan olduğumu değiştirmek**" anlamına gelir.

11. Bütüncül Bir Tevhidî Kişisel Gelişim Modeli

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Tevhidî Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modeli aşağıdaki bütünsel yapı içerisinde önerilebilir:

Şekil 1. Tevhidî Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modeli

TEVHİD

↓

Fıtrat ve İnsan Tasavvuru

↓

Niyet ve Yöneliş

↓

İlim ve Bilinç

↓

Muhasebe ve Farkındalık

↓

Tezkiye / Nefis Terbiyesi

↓

İman – Takva – Ahlak

↓

İrade – Amel – Öz-Disiplin

↓

Aile – Toplum – Hizmet – Sorumluluk

↓

Salâh – Kemal – Hikmet

↓

Allah'ın Rızası ve Ebedî Saadet

Bu modelde gelişim doğrusal bir süreç olmakla birlikte aynı zamanda döngüseldir. Birey hayat boyunca tekrar tekrar farkındalık, muhasebe, tezkiye, amel ve değerlendirme süreçlerinden geçer.

Dolayısıyla modelin dinamik yapısı:

Fark et → Anla → Niyet et → Arın → Uygula → Değiş → Olgunlaş → Hizmet et → Muhasebe et → Yeniden dönüş

şeklinde ifade edilebilir.

12. Modern Yaklaşımların Tevhidî Model İçerisinde Yeniden Yorumlanması

Tevhidî modelin modern psikolojiyle ilişkisi "reddetme" veya "tamamen kabul etme" biçiminde ikili bir tercihe indirgenmemelidir.

Örneğin;

- **Öz-yeterlik** → emanet bilinci ve sorumlulukla,
- **öz-düzenleme** → nefis terbiyesiyle,
- **hedef belirleme** → niyet ve kulluk amacıyla,
- **motivasyon** → ihlas ve sorumlulukla,
- **pozitif psikoloji** → şükür, sabır, umut ve anlamla,
- **mindfulness/farkındalık** → murakabe ve muhasebe kavramlarıyla,
- **kişisel anlam** → yaratılış gayesiyle,
- **sosyal bağlılık** → kardeşlik ve ümmet bilinciyle,
- **dayanıklılık** → sabır ve tevekkülle,
- **erdem gelişimi** → ahlak ve takvayla

yeniden yorumlanabilir.

Bu yaklaşım, modern bilimsel bulguları İslami bir dünya görüşü içinde değerlendiren **entegratif bir epistemolojik yaklaşım** ortaya çıkarabilir.

Ancak burada önemli bir bilimsel sınır bulunmaktadır: İslami kavramların modern psikolojik kavramlarla eşitlenmesi yerine, aralarındaki **benzerlikler, farklılıklar ve ontolojik ayrımlar** açıkça korunmalıdır. Örneğin tevekkül yalnızca "stres yönetimi tekniği", takva yalnızca "öz-denetim", ibadet yalnızca "psikolojik rahatlama yöntemi" ve tezkiye yalnızca "kişisel gelişim tekniği" olarak indirgenmemelidir.

13. Tartışma

Karşılaştırmalı analiz, iki yaklaşım arasında önemli kesişim alanlarının bulunduğunu göstermektedir. Her iki yaklaşım da insanın değişebileceğini, öğrenebileceğini, davranışlarını düzenleyebileceğini ve potansiyelini geliştirebileceğini kabul etmektedir.

Bununla birlikte, farklılıkların temelinde insanın **nihai referans noktası** bulunmaktadır.

Modern/seküler yaklaşımın baskın biçimlerinde referans noktası çoğunlukla bireyin psikolojik ihtiyaçları, tercihleri, hedefleri ve iyi oluşudur. Tevhidî modelde ise bireyin ihtiyaçları ve hedefleri daha üst bir referans sistemi içerisinde değerlendirilir.

Bu durum özellikle "özgürlük" kavramında belirginleşir. Seküler kişisel gelişimde özgürlük çoğu zaman bireyin kendi yaşamına ilişkin seçimlerini yapabilme kapasitesiyle ilişkilendirilir. Tevhidî model ise özgürlüğü sorumluluktan bağımsız değerlendirmez. İnsan, tercih yapabilen bir varlıktır; fakat her tercih aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk doğurur.

Benzer biçimde "kendini gerçekleştirme" kavramı da yeniden yorumlanır. Modern psikolojide kendini gerçekleştirme, kişinin potansiyelini gerçekleştirme anlamında kullanılabilir. Tevhidî perspektifte ise insanın potansiyelini gerçekleştirme, yaratılış gayesinden bağımsız düşünülemez.

Bu nedenle Tevhidî modelde **kendini gerçekleştirme, kendini aşma** ile tamamlanır.

İnsan yalnızca "daha iyi bir ben" olmak için değil, kendisini aşan daha yüksek bir hakikate yönelmek için gelişir.

14. Sonuç

Bu çalışma, Tevhidî Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modeli ile modern/seküler kişisel gelişim yaklaşımını ontolojik, epistemolojik, antropolojik, motivasyonel, etik ve teleolojik boyutlarda karşılaştırmıştır.

Modern kişisel gelişim literatürünün öz-yeterlik, öz-düzenleme, içsel motivasyon, hedef belirleme, anlam ve iyi oluş konularındaki bilimsel katkıları son derece değerlidir. Özellikle Öz-Belirleme Kuramı'nın özerklik, yeterlik ve ilişkililik vurgusu; hedef belirleme kuramının hedeflerin davranış üzerindeki etkisine ilişkin bulguları ve pozitif psikolojinin anlam,

ilişkiler ve başarıyı iyi oluşun unsurları olarak ele alması, kişisel gelişimin bilimsel temellerini güçlendirmiştir (Deci & Ryan, 2000; Locke & Latham, 2002; Seligman, 2011). ([DOI](#))

Ancak Tevhidî paradigma, kişisel gelişimin nihai amacını farklı biçimde tanımlar. İnsan yalnızca daha üretken, daha başarılı, daha mutlu veya daha güçlü olmak için gelişmez. İnsan; **yaratılış gayesini idrak etmek, nefsinin tezkiye etmek, ahlakını güzelleştirmek, sorumluluklarını yerine getirmek, insanlara ve varlığa faydalı olmak ve Allah'ın rızasına yönelmek** için gelişir.

Bu bağlamda Tevhidî model, modern kişisel gelişimin önemli araçlarını dışlamayan fakat onları daha geniş bir ontolojik ve ahlaki çerçeveye yerleştiren bir model olarak düşünülebilir.

Modelin temel önermesi şu şekilde özetlenebilir:

Modern kişisel gelişim "kendini geliştirmeye", Tevhidî kişisel gelişim ise "kendini geliştirerek Allah'a yönelmeye" odaklanır.

Dolayısıyla Tevhidî modelde gerçek dönüşüm yalnızca bireyin **daha başarılı bir birey** hâline gelmesi değil; **daha bilinçli, daha ahlaklı, daha sorumlu, daha faydalı ve Allah'a daha yakın bir insan** hâline gelmesidir.

Bu perspektiften bakıldığında kişisel gelişimin nihai ölçütü performans değil **salâh**, yalnızca mutluluk değil **saadet**, yalnızca özgürlük değil **sorumlu özgürlük**, yalnızca öz-yeterlik değil **tevekkülle bütünleşmiş gayret**, yalnızca bilgi değil **hikmete dönüşmüş bilgi** ve yalnızca bireysel başarı değil **insanlığa fayda** olmaktadır.

Sonuç olarak **Tevhidî Kişisel Gelişim ve Dönüşüm Modeli**, modern psikolojik gelişim yaklaşımlarıyla çatışmak zorunda olmayan; ancak insanı daha geniş bir ontolojik, ahlaki ve manevi bağlam içinde değerlendiren alternatif bir paradigma olarak geliştirilebilir. Bu modelin bundan sonraki araştırmalarda operasyonel değişkenlere dönüştürülmesi, ölçme araçlarının geliştirilmesi ve ampirik olarak sınanması, Tevhidî kişisel gelişim yaklaşımının akademik bir teori ve uygulanabilir bir model hâline gelmesi açısından önem taşımaktadır.

TEVHİDÎ KİŞİSEL GELİŞİM VE DÖNÜŞÜM MODELİ vs. MODERN/SEKÜLER KİŞİSEL GELİŞİM VE DÖNÜŞÜM MODELİ

İki Yaklaşımın Karşılaştırmalı Çerçevesi

TEVHİDÎ KİŞİSEL GELİŞİM VE DÖNÜŞÜM MODELİ	TEVHİDÎ KİŞİSEL GELİŞİM VE DÖNÜŞÜM MODELİ	MODERN/SEKÜLER KİŞİSEL GELİŞİM VE DÖNÜŞÜM MODELİ
 Ontolojik Temel Varlığın kaynağı ve anlamı Allah'tır (Tevhid). İnsan, Allah'ın kulluğu için yaratılmıştır.	TEMELEL VARLIK ANLAYIŞI	 Ontolojik Temel Varlık maddedir; insan evrimin bir ürünüdür. İnsanın anlamı, kendi seçimleriyle oluşturulur.
 Amaç Allah'ın rızasını kazanmak, takvâ üzere bir hayat, nefsin arındırılması ve ebedî mutluluktur.	TEMELEL AMAÇ	 Amaç Kişisel mutluluk, potansiyelini gerçekleştirme, başarı, tatmin ve iyi bir yaşam kalitesidir.
 İnsan Anlayışı Ruh, akıl ve beden bütünlüğüne sahip; imtihan edilen, nefsine mücadele eden ve fitrat üzere yaratılmıştır.	İNSAN ANLAYIŞI	 İnsan Anlayışı Biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlıktır. Özünü kendi inşa eder.
 Bilgi Kaynağı Vahiy (Kur'an ve Sünnet) temeldir. Akıl, vahyin ışığında kullanılır.	BİLGİ KAYNAĞI	 Bilgi Kaynağı Akıl, deney, bilim ve insan deneyimi esastır. Vahiy kaynağı kabul edilmez.
 Değerler Sistemi İlahî değerler: İman, takvâ, ihlâs, sabır, şükür, adalet, merhamet, hayâ, sorumluluk.	DEĞERLER SİSTEMİ	 Değerler Sistemi Göreceli ve değişkendir: Özgürlük, otonomi, haz, başarı, rekabet, bireysel çıkar.
 Dönüşümün Odak Noktası Kalp (gönül), niyet ve karakter dönüşümüdür. Nefs terbiyesi ve ahlak inşası esastır.	DÖNÜŞÜMÜN ODAK NOKTASI	 Dönüşümün Odak Noktası Zihin, düşünce kalıpları, davranışlar ve alışkanlıklar. Performans ve sonuç odaklıdır.
 Yöntem ve Pratikler İbadet, zikir, dua, tefekkür, muhasebe, sabır, şükür, ilim öğrenme, salih ameller ve hizmet.	YÖNTEM VE PRATİKLER	 Yöntem ve Pratikler Hedef belirleme, planlama, zaman yönetimi, olumlu düşünme, koçluk, NLP, meditasyon vb.
 Motivasyon Kaynağı Allah'ın rızası, ahiret bilinci, kulluk şuurü, sorumluluk ve sevgi.	MOTİVASYON KAYNAĞI	 Motivasyon Kaynağı Kendini ispat, takdir görme, başarı, statü, haz ve tatmin.
 Başarı Ölçütü Allah katında makbuliyet, karakter olgunluğu, faydalı insan olmak ve ebedî kurtuluş.	BAŞARI ÖLÇÜTÜ	 Başarı Ölçütü Hedeflere ulaşmak, üretkenlik, görünür başarı, mutluluk ve tatmin seviyesidir.
 BEKLENEN SONUÇLAR - İç huzur, kalp sükunu ve manevî tatmin - Güçlü karakter ve erdemli birey - Topluma faydalı, adalet ve merhamet sahibi insan - Dünya ve ahiret saadeti	ORTAK NOKTALAR - Kişisel gelişim ve dönüşümü önemser. - Disiplin, öz farkındalık ve irade gerektirir. - Alışkanlıkların dönüştürülmesini hedefler. - Daha iyi bir yaşam arayışını destekler.	 BEKLENEN SONUÇLAR - Özgüven, motivasyon ve kişisel tatmin - Yüksek performans ve yaşam kalitesi - Bireysel başarı ve rekabet avantajı - Dünya hayatında daha iyi bir konum
 SONUÇ: Tevhidî model, insanı yaratıcısına kulluk bilinciyle ebedî mutluluğa taşıırken; modern model insanı dünyasal başarı ve tatmine odaklar. İki modelin bütünleştirilmesi, vahyin rehberliğinde akıl ve bilimden istifade eden dengeli bir yaklaşımı mümkün kılabilir.		

Kaynakça

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.
https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Locke, E. A., & Latham, G. P. (2002). Building a practically useful theory of goal setting and task motivation: A 35-year odyssey. *American Psychologist*, 57(9), 705–717.
<https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.9.705>

Rothman, A., & Coyle, A. (2018). Toward a framework for Islamic psychology and psychotherapy: An Islamic model of the soul. *Journal of Religion and Health*, 57, 1731–1744.
<https://doi.org/10.1007/s10943-018-0651-x> (Springer Nature Link)

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67.
<https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020> (PubMed)

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
<https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68> (PubMed)

Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.

Şahin, E. (2025). Manevî ve ahlâkî gelişimin izinde: Bir arınma süreci olarak tezkiye. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(2). ([DergiPark](#))

Kur'an-ı Kerim. (t.y.). eş-Şems, 91:9–10; er-Ra'd, 13:11; el-Haşr, 59:18; ez-Zâriyât, 51:56.